

■ CONVIVENZA

Il rumantsch: Tge è i a travers en la cronologia?

DA SIMON DENOETH*

Blers en Svizra san ch'il pievel e la maiortad dals chantuns han reconuschè il 1938 il rumantsch sco lingua nazionala. Gist uschè impurtant, sche betg anc pli impurtant, è dentant stà l'onn 1996, cura ch'il rumantsch ha survegnì il status da lingua parzialmain uffiziala. Cun auters plets: Dapi lura na dat la confederaziun betg pli respostas en tudestg, sch'ins sa drizza ad ella en ina da las sis variantas scrittas dal rumantsch. I n'è natiralmain betg garantì ch'ins chapescha meglier la risposta – surtut sche la risposta ha simplamain remplazzà il tudestg da giurists cun il rumantsch da giurists. Damai che la risposta vegn ad esser exclusivamain en rumantsch grischun datti era da quels che na vulan da princip betg chapir quella. Saja sco ch'i veglia, l'emprima sentenza en rumantsch al Tribunal federal è vegnida pronunziada gia pauc temp suenter la votaziun.

Anc damain prominenz en l'istorgia da la legitimiziun dal rumantsch gaudan ils onns 1880 e 1892, cura che la Constituziun chantunala ha francà almain formalmain las trais linguas dal Grischun. Sch'ins guarda enavos anc pli ditg, bad'ins che la Dieta da las Trais Lias è stada l'emprima che ha proclamà la trilinguitad grischuna l'onn 1794. La Constituziun federala dal 1848 è dentant main bainvulenta e n'ha vulì savair nagut d'ina lingua nazionala rumantscha, malgrà ch'il Grischun era in chantun svizzer gia dapi 45 onns.

Pir avant l'emprima revisiun totala da la Constituziun federala l'onn 1874 – quella ch'ans ha dà il dretg da referendum – ha il cussegl federal realisà ch'i dettia anc da quels en il pli davos chantun da las Alps che discurren in auter linguatg. En la «Gazette de Lausanne» pon ins leger ils 21 da favrer 1872, pertge ch'il cussegl federal ha laschà stampar 9000 exemplars dal sboz da la Constituziun er en lingua rumantscha: «Questa mesira è stada necessaria, perquai ch'i dat anc adina en las vallas isoladas dal Grischun in grond dumber da persunas, surtut persunas pli veglias, che discurren be pauc u nagin tudestg u talian.»

Perquai ch'i na deva anc betg il rumantsch grischun, han ins publictà 6000 exemplars en sursilvan e 3000 exemplars en ladin cun l'argument «ch'ils dus dialects èn uschè variabls ch'i sa tracta en realitad da duas linguas differentas». Sco ulteriur motiv per questa acziun excepziunala ha il cussegl federal menziunà «la preservaziun d'ina lingua ch'era pli baud fitg derasada en Svizra orientala, en il Vorarlberg ed en il Tirol, ma ch'è adina dapli en privel da murir ora». Cun in pèrschient francs èn er ils custs supplementars da questa stampa stads modests, era perquai «ch'ins ha stuì stampar 9000

exemplars tudestgs pli pauc». Tut en tut èsi pia stà in act federal e simpatic ch'è displaschavlamain pauc enconuscent.

Facit: Da lezzas uras discurreva la maiortad dals Rumantschs nagin'otra lingua che rumantsch, il rumantsch n'era però betg lingua uffiziala. Oz na datti nagins Rumantschs che na chapeschan in summa betg tudestg, il rumantsch è dentant daventà lingua parzialmain uffiziala. Insatge è propi i a travers en questa cronologia dal rumantsch.

* Simon Denoeth è creschì si a Lucerna e viva oz a Cuira. El ha fatg il studi da politologia e relaziuns internaziunals a Geneva, Singapur e Manchester. El lavura sco referent da la direziun da RTR Radiotelevisiun Svizra Rumantscha

Vocabulari

ir a travers	= schief laufen, schief gehen
lingua parzialmain uffiziala	= Teilamts-sprache
Confederaziun	= Eidgenossenschaft
sa drizzar ad insatgi	= sich an jemanden wenden
tudestg da giurists saja sco ch'i veglia sentenza Tribunal federal	= Juristendeutsch = wie dem auch sei = Urteil = Bundesgericht
constituziun sboz	= Verfassung = Entwurf
derasà/-ada	= verbreitet
preservaziun	= Bewahrung
privel	= Gefahr
da lezzas uras	= damals, seinerzeit

Die Kolumne «Convivenza» erscheint in der Regel am Montag in der «Südostschweiz» und in der romanischen Tageszeitung «La Quotidiana». Unterstützt wird das Projekt von der romanischen Sprachorganisation Lia Rumantscha. Für Leserinnen und Leser, die nicht Romanisch verstehen, gibt es im Internet eine deutsche Übersetzung, und zwar unter www.suedostschweiz.ch/community/blogs/convivenza.